(610–641) toinen vaimo Martina sai toisaalta kokea sirkuspuolueitten epäsuosion keisarin esitellessä hänet *kathismassa*. Patriarkka oli vähällä kieltäytyä vihkimästä paria, koska Heraklios ja Martina olivat liian läheisiä sukulaisia. Martina oli aviomiehensä sisarentytär. Myös Martinan kruunaamista vastaan protestoitiin, ja Herakliokseen kuoleman jälkeen Martinalta evättiin kanssahallitsijan aseman poikansa ja poikapuolensa rinnalla (vaikka Heraklios oli toivonut tätä testamentissaan), ja hän sai tyytyä "holhoojan" rooliin.[56]

56. *Beck*, s. 43; *A.N. Stratos*, Byzantium in the seventh century (Amsterdam 1968), s. 95f., 264f.; *Missiou* (1982), s. 492ff.

MIKKO PIIPPO

Fredrik I Barbarossa – keisari paavin, senaatin vai Jumalan armosta?

Keskiajalla hallitsijoita, hyvää hallitsemista ja maallisen vallan luonnetta koskevat käsitykset saivat näkyvän muotonsa erilaisissa seremonioissa. Kruunajaiset ja niissä noudetut seremoniat saattoivat herättää keskustelua vielä vuosien kuluttua. Fil. lis. Mikko Piippo tarkastelee aihetta Fredrik Barbarossan keisariksi kruunauksen kautta.

■ Viime vuosikymmeninä monet 1800-luvulta alkaen saksalaisessa historiankirjoituksessa tärkeässä asemassa olleet keisariutta ja paavien ja keisareiden suhdetta koskevat keskustelut ovat nousseet uuden tarkastelun kohteeksi. Perinteisesti oikeusjärjestys- ja poliittinen historia ovat olleet keskeisiä lähestymistapoja; viime aikoina on kuitenkin kyseenalaistettu traditionaalisia näkemyksiä esimerkiksi keisareiden italianpolitiikasta, keisariuden luonteesta ja siitä, miksi Saksan kuninkaat ylipäänsä halusivat kruunauttaa itsensä keisareiksi. Seuraavassa analysoin sydänkeskiaikaisia keisariutta koskevia käsityksiä tutkimalla Fredrik I:n kruunausta, sitä edeltäneitä keskusteluja ja siitä tehtyjä aikalaistulkintoja.

Keskiajan ajattelu perustui voimakkaasti symboliikalle ja tekstien allegoriselle tulkinnalle.[1] Julkinen toiminta oli pitkälti symbolista luonteeltaan.[2] Myös Fredrik Barbarossan kruunajaisten yhteydessä esiintyi monenlaista symboliikkaa paitsi kruunajaisissa käytetyissä vallan merkeissä, myös itse seremonioissa. Tästä symboliikasta aikalaiset tekivät erilaisia tulkintoja, joita voidaan analysoida. Tällaisen tutkimusotteen kannalta erityisesti kertovat lähteet nousevat suurempaan arvoon kuin mitä traditionaalinen näkökulma on niille myöntänyt: keskeiseksi kiinnostuksen kohteeksi nousevat

nimenomaan historiankirjoituksen ja muun kertovan aineiston sisältämät näkemykset ja tulkinnat.[3]

Herttuasta kuninkaaksi...

Kuningas Konrad III:n (1138–1152) kuoltua 15.2.1152 Frankfurtiin kokoontuneet vaaliruhtinaat valitsivat 4.3.1152 tämän veljenpojan, Schwabenin herttua Fredrik Barbarossan Saksan kuninkaaksi.[4] Kysymys Fredrikin valinnan syistä ja Konrad III:n osuudesta tämän valtaannousussa on herättänyt paljon keskustelua. Otto Freisinglainen perustelee valintaa kertomalla aluksi, että valtakunnassa on kaksi merkittävää sukua, Weiblingenin Henrikit (eli Hohenstaufit) ja Altdorfin Welfit. Näiden sukujen välinen kiistely oli usein häirinnyt valtakunnan rauhaa ja siksi vaaliruhtinaat halusivat rauhoittaakseen maan valita kuninkaaksi Fredrikin, joka kuului molempiin sukuihin.[5] Luonnollisesti kysymyksessä saattoi olla myös merkittävimpien sukujen välinen kompromissiratkaisu. Ilmeisesti Konrad III myös suositteli valtakunnan ruhtinaille veljenpoikaansa Fredrikia. Joka tapauksessa vaalia edelsi useita eri osapuolten välisiä neuvotteluja.[6]

Kruunaus Saksan kuninkaaksi[7] ei tapahtunut itse vaalipaikalla, sillä tuleva kuningas matkusti laivalla Aacheniin kruunattavaksi saapuen sinne lauantaina 8.3.1152.[8] Otto Freisinglainen kuvaa kruunajaistapahtumia seuraavasti:

> "Seuraavana päivänä, eli sinä sunnuntaina, jolloin lauletaan *Letare Hierusalem*, palatsin piispat johtivat hänet autuaan Marian, aina neitsyeen kirkkoon, ja kaikkien läsnäolijoiden osoittaessa suosionosoitustaan Kölnin arkkipiispa Arnold muiden avustuksella kruunasi hänet frankkien kuningaskunnan valtaistuimella, jonka Kaarle Suuri oli sijoittanut tuohon kirkkoon..."[9]

Jo itse kruunajaispaikka on symbolisesti merkittävä. Aachen oli ollut kruunausten ta-

1. Ks. *János Bak*, Introduction: Coronation Studies – Past, Present, and Future, teoksessa Coronations. Medieval and Early Modern Monarchic Ritual, toim. *János M. Bak* (Berkeley, Los Angeles, Oxford 1990), s. 9; *Aaron J. Gurjewitsch*, Das Weltbild des mittelalterlichen Menschen (München 1989), s. 330–335; *Jacques Le Goff*, The Symbolic Ritual of Vassalage, teoksessa *Jacques Le Goff*, Time, Work and Culture in the Middle Ages (Chicago, London 1980), s. 237; ks. myös *Jean-Claude Schmitt*, La raison des gestes dans l'occident médiéval (Paris 1990).

Artikkeli on laadittu osana Suomen Akatemian vuosina 1997–1999 rahoittamaa tutkimushanketta "Sattuma, hämäryys ja historia: Eurooppalaisen historiallisen ajattelun ja tulkintateorioiden sydänkeskiaikaisia perusteita".

2. Esim. *Jürgen Petersohn*, Über monarchische Insignien und Ihre Funktion im mittelalterlichen Reich, Historische Zeitschrift 266 (1998), s. 74.

3. Ks. esim. *Helmut Beumann*, Die Historiographie des Mittelalters als Quelle für die Ideengeschichte des Königtums, teoksessa Ideologie und Herrschaft im Mittelalter, toim. *Max Kerner* (Darmstadt 1982), s. 140–183; *Helmut Beumann*, Methodenfragen der mittelalterlichen Geschichtsschreibung, teoksessa *Helmut Beumann*, Wissenschaft vom Mittelalter. Ausgewählte Aufsätze (Köln, Wien 1972), s. 1–8.

4. RI F.I 64 (= *J. F. Böhmer*, Regesta Imperii. IV. Ältere Staufer. 2. Abt. Die Regesten des Kaiserreichers unter Friedrich I. 1152 (1122) – 1190, toim. Ferdinand Opll ja Hubert Mayr (Wien, Köln, Graz 1980); ks. myös *Ulrich Schmidt*, Königswahl und Thronfolge im 12. Jahrhundert. – Forschungen zur Kaiser- und Papstgeschichte des Mittelalters 7 (Köln ja Wien 1987), s. 134–144; *Odilo Engels*, Beiträge zur Geschichte der Staufer im 12. Jahrhundert, – Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters 27 (1971), s. 373–456, erit. s. 399–432.

Barbarossasta ylipäänsä ks. *Harry Simonsfeld*, Jahrbücher des Deutschen Reiches unter Friedrich I. Erster Band: 1152 bis 1158 (Berlin 1967, 1. p. 1908); *Marcel Pacaut*, Frédéric Barberousse. Nouvelle édition augmentée (Paris 1990); *Ferdinand Opll*, Friedrich Barbarossa (Darmstadt 1990).

5. *Otto*, Gesta Frederici 2,2, s.284–286 (= Ottonis Episcopi Frisingensis et Rahewini Gesta Frederici seu rectius Cronica. – Ausgewählte Quellen zur Deutschen Geschichte des Mittelalters 17. Berlin 1965). Oton kronikan ideologisesta sisällöstä ks. *Sverre Bagge*, Ideas and narrative in Otto of Freising's *Gesta Frederici*, – Journal of Medieval History 22 (1996), s. 345–377; sukulaisuuden nostaa esiin vaalin yhteydessä myös *Helmoldus*, Cronica Slavorum 1,72, s. 138 (= Helmoldi Presbyteri Bozoviensis Cronica Slavorum. Editio tertia, toim. Johannes M. Lappenberg ja Bernhardus Schmeidler. – Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum ex Monumentis Germaniae Historicis separatum editi. Hannoverae 1937).

6. Ks. RI F.I 60. Fredrikin neuvottelut Würzburgin ja Bambergin piispojen kanssa RI F.I 61; Wibald Stablolaisen neuvottelut asiassa: RI F.I 62. Vaalin taustojen selvittämistä hankaloittavat ristiriitaiset lähdetiedot, eräissä myöhäisemmissä kertovissa lähteissä mainitaan vaalin yhteydessä erilaisista kiistoista. Ks. *Schmidt* 1987, s. 123–138.

7. RI F.I 66.

8. RI F.I 65; *Otto*, Gesta Frederici 2,3, s. 286.

9. *Otto*, Gesta Frederici 2,3, s. 286.

pahtumapaikkana Otto I:n (936–973) kruunauksesta vuodesta 936 alkaen (lukuun ottamatta Konrad II:n kruunausta). Aachen ja Kaarle Suuren (768–814, keisariksi vuonna 800) valtaistuin liittivät hallitsijan historialliseen ja raamatulliseen jatkumoon. Valtaistuimen malli on nimittäin otettu Vanhasta Testamentista – se perustuu Salomonin valtaistuimesta annettuun kuvaukseen.[10] Aachen sitoi siis Fredrik Barbarossan toisaalta frankkivaltakunnan perintöön, toisaalta hyvän hallitsijan perustyyppiin.

Kruunajaistapahtumien kuvauksen yhteydessä Otto Freisinglainen korostaa myös Saksan kuninkuuden hegemoniaalista asemaa kertomalla, kuinka herätti suurta ihmetystä, "että niin lyhyessä ajassa oli virrannut paikalle sellainen ruhtinaiden ja aateliston paljous, eikä ainoastaan valtakunnasta, vaan myös läntisestä Galliasta, jonne ei huhun tapahtumasta uskottu vielä kulkeutuneenkaan."[11]

...kuninkaasta keisariksi

Aachenin kruunaus ei tuonut Fredrikille keisarin arvoa, eikä hänen kansliansakaan omaksunut keisarillista arvoa hallitsijan titulatuuraan.[12] "Ensimmäinen voitelu" antoi hallitsijalle ainoastaan Saksan kuningaskunnan (*regnum Teutonicum*).[13] Kuninkaankruunauksen jälkeen Fredrik otti yhteyden myös kuuriaan kirjeellä, jossa hän kertoi vaalin olleen yksimielisen ja kansan hyväksymän.[14] Ennen lähtöä Italiaan sovittiin Barbarossan ja kuurian kesken tulevan kruunauksen ehdoista (ns. Konstanzin sopimus), aluksi lähettiläiden välityksellä vuodenvaihteessa 1152/53.[15] Barbarossa ratifioi sopimuksen paaville 23.3.1153 osoittamallaan diplomilla.[16] Mitä ilmeisimmin paavi osoitti vastaavan asiakirjan Barbarossalle.[17] Sittemmin sopimus vielä uudistettiin paavin vaihduttua. Sopimuksessa molemmat osapuolet sitoutuivat noudattamaan yhteistä politiikkaa suhteessa Sisilian normannivaltakuntaan, Bysanttiin ja Rooman kaupunkiin.

Tietomme kesäkuun 18. päivän 1155 aamutuntien tapahtumista ovat kohtuullisen tarkat. Koska poliittinen tilanne Roomassa oli hankala kaupunkilaisten noustua kapinaan kaupunginherraa eli paavia vastaan, jouduttiin kruunajaisrituaalia jonkin verran muuttamaan tavanomaisesta. Jo kruunajaisten osuminen lauantaiksi poikkeaa tavanomaisesta sunnuntaista; päivä valittiin kaikesta päätellen siksi, että roomalaiset eivät osaisi varautua tapahtumaan. Niinikään näyttäytyminen kaupunkilaisille jäi pois ohjelmasta.[18] Tilanteen poikkeuksellisuudesta kertoo sekin, että oli katsottu tarpeelliseksi lähettää edeltäkäsin tuhatkunta ritaria suojaamaan Pietarinkirkkoa. Kaupunkiin myös saavuttiin kruunajaisliturgian ohjeista poikkeavaa reittiä pitkin.[19]

Kardinaali Boson (k. 1178) laatimassa paavi Hadrianus IV:n elämäkerrassa, joka sisältää tarkimman kuvauksen Barbarossan kruunauksen etenemisestä, viitataan tapahtumien etenemiseen liturgisten määräysten mukaisesti.[20] Tutkijoiden kesken on kuiten-

10. *Percy Ernst Schramm*, Der Thron des deutschen Königs, teoksessa *Percy Ernst Schramm*, Herrschaftszeichen und Staatssymbolik. Beiträge zu ihrer Geschichte vom dritten bis zum sechzehnten Jahrhundert. Schriften der Monumenta Germaniae Historica 13/I (Stuttgart 1954), s. 338–348; Ks. myös *Ferdinand Opll*, Stadt und Reich im 12. Jahrhundert (1125–1190). – Forschungen zur Kaiser- und Papstgeschichte des Mittelalters 6 (Wien 1986), s. 25–30.
11. *Otto*, Gesta Frederici 2,3, s. 286.
12. Ks. *Schmidt*, s. 146–151.
13. RI F.I 451; *Otto*, Gesta Frederici, s. 82.
14. RI F.I 72; MGH DD F.I (= Die Urkunden Friedrichs I. Toim. *Heinrich Appelt*. – Monumenta Germaniae Historica. Diplomata regum et imperatorum Germaniae 10: 1–5. Hannover 1975–1990); *Otto*, Gesta Frederici 2,4, s. 288.
15. RI F.I 164; MGH DD F.I 51. Sopimuksen historiallisesta kontekstista ks. erit. *Johannes Laudage*, Alexander III. und Friedrich Barbarossa. – Forschungen zur Kaiser- und Papstgeschichte des Mittelalters 16 (Köln, Weimar, Wien 1997), s. 33–62; *Engels* 1987.
16. RI F.I 169; MGH DD F.I 52.
17. *Engels*, s. 243.
18. *Eduard Eichmann*, Die Kaiserkrönung im Abendland. Ein Beitrag zur Geistesgeschichte des Mittelalters. I–II (Würzburg 1942), I, s. 225. *Boso*, Vitae Romanorum Pontificum s. 390 (teoksessa Le Liber Pontificalis. Texte, introduction et commentaire par *L. Duchesne*, vol. II. Paris 1955) kertoo, etteivät roomalaiset tienneet tapahtumasta mitään. Muut tapahtumaa koskevat lähteet, ks. RI F.I 319.
19. *Otto*, Gesta Frederici 2,33–34, s. 352; *Helmoldus*, Cronica Slavorum s. 154.
20. *Boso*, LP II, s. 392. Ks. *Walter Heinemeyer*, "beneficium – non feudum sed bonum factum'. Der Streit auf dem Reichstag zu Besançon 1157, – Archiv für Diplomatik 15 (1969), s. 188; *Harald Zimmermann*, Das Papsttum im Mittelalter. Eine Papstgeschichte im Spiegel der Historiographie. – Uni-Taschenbücher 1151 (Stuttgart 1981), s. 132–135.

kin erimielisyyttä siitä, seurattiinko tässä jotakin tiettyä kruunajaisliturgiaa.[21] Ilmeisesti varmuutta ei voida koskaan saada, koska silminnäkijä Boso, joka vuosikymmentä myöhemmin kirjoitti kuvauksen tapahtumista, näyttää käyttäneen muistinsa apuna liturgisia lähteitä.[22] Siten kruunajaisseremonian tulkinnassa on oltava varovainen ja huomattava, että sekä Boson kuvaus kruunajaisseremoniasta että kruunajaisia varten laaditut liturgiset ohjeet ovat nekin tulkintoja seremoniasta ja sen politiikanteologiaan liittyvistä implikaatioista – eivätkä ne välttämättä ole samoja tulkintoja, kuin mitä aikalaiskatsoja teki 18.6.1155 Pietarinkirkossa, puhumattakaan seremonioiden "tarkoitetuista" tulkinnoista.[23]

Boson mukaan kuningas saapui ennen aamun kolmatta hetkeä Pietarin kirkon portaille suuren sotajoukon kera. Kuningas vaihtoi asunsa juhlallisempaan ja siirtyi sitten Pietarin kirkossa sijainneeseen Pyhän Marian kappeliin, jossa paavi odotti häntä alttarin edessä. Siellä Barbarossa antoi valan, polvistui ja asetti kätensä paavin käsien väliin. Sama ele tunnetaan myös feodaaliseremonioista, sillä käsien yhteen liittäminen, *immixtio manuum*, kuului keskeisenä, vasalliussuhteen luovana elementtinä mieheksioton rituaaleihin. Tässä eleessä manifestoituu selvästi kruunaajan ja kruunattavan hierarkinen ero: paavin eteen polvistunut kruunattava on kruunaajaa alemmalla tasolla; paavin kädet ympäröivät ikään kuin suojana keisarin käsiä.[24]

Tämän jälkeen kuningas näyttäytyi julkisesti. Sitten paavi siirtyi Pietarin alttarille kuninkaan seuraamana. Seuraavaksi seremoniaan sisältyi kolme rukousta; Albanon piispa esitti ensimmäisen rukouksen kirkon hopeisten ovien edessä. Seuraavan rukouksen luki toinen kardinaali, Porton piispa, kirkon sisällä. Lopuksi itse Rooman piispa esitti kolmannen rukouksen ja voiteli keisarin P. Pietarin haudan etuhuoneessa. Tämän jälkeen pidettiin messu, jonka jälkeen kuningas astui paavin luokse kruunattavaksi ja otti paavilta vastaan keisarin arvomerkit, nimittäin miekan, valtikan ja kruunun. Tämän jälkeen saksalaiset osoittivat suuresti suosiotaan.[25]

Kruunajaisissa käytettyihin hallitsijan arvomerkkeihin sisältyy monenlaista symboliikkaa, jota jo aikalaiskirjoittajat tulkitsivat eri tavoin. Kruunu on jo Raamatussa kuninkaan päässä osoituksena hallitsijan pyhyydestä, korkeasta asemasta ja vallasta.[26] Kruunajaisliturgiassa esitetyn tulkinnan mukaan kruunu on merkki kunniasta (*gloria*); se annetaan hallitsijalle, jotta hän rakastaisi oikeudenmukaisuutta ja oikeutta.[27] Hinkmar Reimslaisen mukaan kruunu on palkinto voitosta; se liittyy sotamenestykseen.[28] Fredrik Barbarossan hoviin kuulunut Gottfried Viterbolainenkin esittää teoksessaan Pantheon tulkinnan valtakunnan kruunun merkityksestä. Hänen mukaansa keisarin kruunua merkitsevä ilmaisu *diadema imperiale* tarkoittaa kaksinkertaista kruunua; kaksinkertaisuus puolestaan viittaa siihen, että keisari hallitsee Rooman ohella koko maailmaa.[29] Suunnilleen samanaikainen kirjoittaja Honorius Augustodunensis puolestaan tulkitsee keisarinkruunun symbolisoivan muodollaan maailmanpiiriä.

21. *Eichmannin* (I, s. 228) mukaan käytössä oli supistettu muoto ordosta B (= *Elzen* Ordo X), koska ordo C (= *Elzen* XIV) oli uudessa tilanteessa poliittisten, liturgisten ja ajankäytöllisten ongelmien vuoksi mahdoton toteutettavaksi. Sen sijaan *Maccarronen* mukaan kruunajaisissa käytettiin nimenomaan ordoa C, ks. *Michele Maccarrone*, "L'incoronazione imperiale del Barbarossa a Roma del 1155", – Studi Romani 6 (1958), s. 28.
22. *Reinhard Elze*, Einleitung, teoksessa Die Ordines für die Weihe und Krönung des Kaisers und der Kaiserin, toim. Reinhard Elze. – Fontes Iuris Germanici Antiqui in usum scholarum ex Monumentis Germaniae Historicis separatim editi 9 (Hannover 1960), s. xlviii
23. Metodisista ongelmista ks. esim. *Elze*, Einleitung; *Janet L. Nelson*, Ritual and reality in the early medieval *Ordines*, teoksessa *Janet L. Nelson*, Politics and ritual in Early Medieval Europa (London 1986), s. 329–339; ja erityisesti *Bak*, Introduction.
24. Ks. *Le Goff*, erit. s. 240, 250; *F.-L. Ganshof*, Qu'est-ce que la Féodalité? (5. p., Paris 1982), s. 120–121.
25. *Boso*, LP II, s. 392.
26. *Eichmann* II, s. 57–58.
27. Ordo X c. 10 (Fontes Iuris Germanici in us. schol. 9).
28. *Eichmann* II, s. 58.
29. *Gotifredus Viterbiensis*, Pantheon c. 26 s. 273, julk. *Georgius Weitz*, Monumenta Germaniae Historica, Scriptores 22 (Hannoverae 1872), s. 107–507.

Siten kruunun kantamisen kautta hallitsija ilmaisee hallitsevansa koko maailmaa.[30]

Miekka taas annetaan 1100-luvun kruunajaisliturgian mukaan hallitsijalle, jotta hän voisi kostaa pahoille ja olla hyvä hyville.[31] Tässä on tapahtunut selvä murros aikaisempiin tulkintoihin verrattuna. Aikaisemmin miekka liittyi korostetusti keisarin tehtävään kirkon ja kristinuskon suojelijana ja edistäjänä, mikä käy ilmi erityisen hyvin Otto Suuren kruunauksen yhteydessä käytetystä liturgiasta.[32] Valtikka puolestaan symboloi hyveellisyyttä ja tasapuolisuutta. Se annetaan keisarille, jotta hän olisi lempeä hurskaille ja kauhistuttaisi ylpeitä.[33]

Roomalaiset ja Rooman keisarius

Myös Rooman kaupunki, tai tarkemmin sanottuna paavia vastaan kapinaan noussut porvarisyhteisö, *commune,* oli tarjonnut Fredrik Barbarossalle keisarin kruunausta. Näissä yhteydenotoissa näkyy selvästi sekä paavin että keisarin keisari-ideologiasta poikkeava ajatusmaailma. Kun Fredrik oli valittu kuninkaaksi, tarjoutui Rooman senaatti useaan kertaan kruunaamaan hänet keisariksi. Samaa senaatti oli esittänyt myös Konrad III:lle.[34] Roomalaisten lähettämät kirjeet kertovat monin tavoin heidän poliittisesta ajattelustaan. Yksi antoisimmista meille säilyneistä roomalaisten kirjeistä on muutoin tuntemattomaksi jääneen Wezelin onnittelukirje[35] Fredrikille. On kuitenkin epävarmaa, oliko Wezelillä mitään virallista asemaa kaupungin hallinnossa.[36] Wezelin kirjeen lisäksi senaatin ajatukset tulevat esiin Otto Freisinglaisen *Gesta Frederici* -teoksessa muistiinmerkitsemästä kaupungin lähetystön puheesta keisarille.

Wezelin näkemykset keisariuden ja kuninkuuden luonteesta alkavat paljastua jo kirjeen ensi riviltä. Vielä Konrad III:tta senaatti oli lähestynyt kunnioittavasti; tuolloin hallitsijaa kutsuttiin "erinomaiseksi ja kuuluisaksi Rooman ja koko maailman herraksi, Jumalan armosta roomalaisten aina kunnianarvoisaksi kuninkaaksi", jolle toivotettiin "keisarikunnan onnellista ja suotuisaa hallitsemista".[37] Fredrik Barbarossaa puolestaan puhuteltiin kuin tasaveroista keskustelukumppania: kuningas sai tittelikseen ilmaisun *clarissimus*, joka tarkoitti klassisessa latinassa senaattoria, kuten 1100-luvullakin tiedettiin esimerkiksi Isidorus Sevillalaisen ensyklopedian perusteella.[38]

Rooman senaatin näkemyksen mukaan keisarin valta on alunperin peräisin kansalta, joka sen on antanut hallitsijalle:

> "Hän [keisari Julianus] osoittaa vähän myöhemmin, että Rooman ruhtinaan tehtävä on käskeä (*imperare*) ja säätää lakeja; mutta myös, että sillä, mikä ruhtinasta miellyttää, on lain voima, koska kansa on antanut hänelle kaiken vallan ja mahdin. Mutta keisarius (*imperium*) ja koko valtion arvokkuus (*dignitas*) kuuluvat roomalaisille, ja keisari on roomalaisten keisari, eivätkä roomalaiset keisarin. Tästä voidaan päätellä, että... <*aukko käsikirjoituksessa*> Mikä laki, mikä järki kieltäisi senaattia ja kansaa luomasta keisaria?"[39]

30. *Honorius Augustodunensis*, Gemma Animae II, c. 224, Patrologia Latina (= PL), julk. J.-P. Migne (Paris 1872), vol. 172, 612A. Ks. myös *Sicardus Cremonensis*, Mitrale seu de officiis ecclesiasticis summa II, c. 5, PL 213, 82B. (Paris 1855)
31. Ordo XV c. 12 (s. 50). Myös *Sicardus Cremonalainen*, Mitrale 2,6 (PL 213, 82C) pitää miekkaa oikeudenmukaisuuden merkkinä.
32. *Helmut Beumann*, Das Kaisertum Ottos des Großen. Ein Rückblick nach tausend Jahren, teoksessa *Helmut Beumann*, Die Wissenschaft vom Mittelalter. Ausgewählte Aufsätze (Köln, Wien 1972), s. 447–448.
33. Ordo XV c. 15 (s. 50).
34. Hohenstaufien ja Rooman suhteista ks. *Opll* 1986, s. 418–426; *Jürgen Petersohn*, Friedrich Barbarossa und Rom, s. 74 teoksessa Friedrich Barbarossa. Handlungsspielräume und Wirkungsweisen des staufischen Kaisers, toim. Alfred Haverkamp. – Vorträge und Forschungen 40 (Sigmaringen 1992). *Ingrid Baumgärtner*, Rombeherrschung und Romerneuerung. Die römische Kommune im 12. Jahrhundert. – Quellen und Forschungen aus Italienischen Archiven und Bibliotheken 69 (1989), s. 27–79.
35. *Wibaldus*, ep. 404, teoksessa Monumenta Corbeiensia, toim. Philippus Jaffé. – Bibliotheca Rerum Germanicarum I (Berolini 1864).
36. *Robert L. Benson*, "Political *Renovatio*: Two Models from Roman Antiquity", teoksessa Renaissance and Renewal in the twelfth century, toim. Robert L. Benson, Giles Constable ja Carol D. Lanham (Cambridge 1982), s. 339–386, erit. s. 348.
37. *Wibaldus*, ep. 214 (s. 332).
38. *Isidorus*, Etymologiae 9,4,12 (= Isidori Hispalensis episcopi Etymologiarum sive originum libri XX. Vols. I–II. Toim. W. M. Lindsay. Oxford 1911).
39. *Wibaldus*, ep. 404 (s. 542). Valitettavasti käsikirjoitus on juuri siteeratun kohdan osalta katkelmallinen, joten tekstin sisältö jää hiukan epävarmaksi.

Roomalaiseen oikeuteen perustuen Wezel siis haluaa osoittaa, että keisarius on kansalta peräisin. Sinänsä ajatus ei ole kovin outo ajalleen; myös samoihin aikoihin kirjoittanut Theodoricus Brito esitti 1130-luvulla kuninkuuden olevan ihmisten luoma instituutio.[40] Wezel menee tavanomaista ajattelua pidemmälle siinä, että hänen mukaansa keisarin valta siirtyy uuden keisarin kohdalla aina uudestaan kansalta hallitsijalle – tavanomaisempaa oli ajatella, että kansa on kerran, joskus muinoin siirtänyt vallan hallitsijalle, joka saa hallita tähän perustuen.

Senaattorit esittivät erilaisia mielipiteitä myös kuninkaanvaalin merkityksestä keisariuden kannalta. Vielä Konrad III:n aikana senaatti näytti ajattelevan Saksan vaaliruhtinaiden suorittaman kuninkaanvaalin tuovan mukanaan oikeuden tulla kruunatuksi myös keisariksi ilman erillistä, uutta vaalia. Fredrik Barbarossan noustua kuninkaaksi ei Roomassa enää katsottu kuninkaanvaalin oikeuttavan häntä keisariksi. Wezel kertoo onnittelukirjeessään Barbarossalle iloitsevansa siitä, että Barbarossan kansa on valinnut tämän kuninkaakseen. Saksan vaaliruhtinaiden vaali on vain kuningaskunnan sisäinen tapahtuma, jolla ei ole merkitystä keisariksitulon kannalta.[41]

Kun Barbarossa oli jo matkalla kesäkuussa 1155 kohti Roomaa, roomalaisten lähetystö yritti taivutella häntä ottamaan kruunauksen vastaan senaatilta. Lähetystö puhui Barbarossalle tuoden itse henkilöityneeltä Roomalta viestin, joka kertoo kuninkaan olevan pian Jumalan suosiosta kaupungin "ruhtinas, keisari ja herra". Rooma uskoo Barbarossan tulleen maahan rauhanruhtinaana, mikä ilahduttaa kaupunkia suuresti. Siksi Rooma mieluusti antaisi kruunun vieraalle toivoen vanhojen aikojen palaavan takaisin:

> "Palatkoon – niin toivon – vanhat ajat; uudistukoot – niin pyydän – kuuluisan kaupungin etuoikeudet. Saakoon Rooma takaisin maailman peräsimen tämän ruhtinaan kaudella, suitsikoon hän maailman röyhkeyden uudestaan ja johtakoon sen takaisin Rooman alaisuuteen."[42]

Senaattorit korostavat Rooman merkitystä keisarikunnan pääkaupunkina. Keisarin tehtäväksi katsotaan maailman alistaminen Rooman alaisuuteen eikä ensisijaisesti keisarin alaisuuteen. Rooma katsookin sopivaksi esittää kuninkaalle joukon vaatimuksia ehdoksi kruunaukselle:

> "Olit vieras, tein sinusta kansalaisen. Olit vierasmaalainen Alppien takaa, nostin sinut ruhtinaaksi. Annoin sinulle sen, mikä oikeudenmukaisesti oli minun. Sinun siis pitää ensin turvata hyvät perinnäisoikeuteni ja muinaiset lait, jotka edeltäjäsi ovat asianmukaisin asiakirjoin minulle vahvistaneet, niin ettei barbaarien raivo niitä vaurioittaisi. Sinun pitää antaa 5000 kultarahaa sinulle Capitoliumilla hyväksyntäänsä huutavien virkamiesteni kuluihin. Sinun pitää karkottaa epäoikeudenmukaisuus kaupungista vaikka verenvuodatuksella ja turvata tämä kaikki privilegioin ja vahvistaa valallisesti omin käsin."[43]

Keisarillinen ideologia

Fredrik Barbarossa ei luonnollisesti hyväksy senaatin vaatimuksia. Hänen näkemyksensä tulevat ilmi sekä Oton muistiinmerkitsemästä puheesta[44] että hänen kirjeestään[45] Otto Freisinglaiselle. Vaikka puhe onkin varmasti Otto Freisinglaisen muotoilema, ja vasta kolme vuotta tapahtuman jälkeen laadittu, heijastelee se varmasti hovin näkemyksiä – kuitenkin pikemmin vuonna 1158 kuin kesällä 1155. Osaa senaatin vaatimuksista Barbarossa piti turhina ja osaa loukkaavina:

"Vaadit oikeuksiasi, jotka olen sinulle muka velkaa. Vaikenen nyt siitä, että ruhti-

40. Commentarius super Libros De Inventione 1,26,36 (s. 136), teoksessa The Latin Rhetorical Commentaries by Thierry of Chartres, julk. Karin M. Freedborg (Toronto 1988).
41. Vrt. kuitenkin *Schmidt* s. 152, joka tulkitsee kirjettä siten, että roomalaiset tunnustavat kuninkaanvaalin merkityksen keisariuden kannalta, mutta katsoivat, että heidän olisi tullut osallistua vaaliin.
42. *Otto*, Gesta Frederici 2,31, s. 342.
43. *Otto*, Gesta Frederici 2,32, s. 346–352.
44. *Otto*, Gesta Frederici 2,32, s. 346–352.
45. *Otto*, Gesta Frederici, Ep. Frederici, s. 86.

naan tulee esittää lait kansalle, eikä kansan ruhtinaalle. En puhu siitäkään, että kenenkään maanomistajan, joka on aikeissa astua omistuksilleen, ei pidä sietää mitään ehtoja."[46]

Keisari katsoo siis imperiuminsa, myös Rooman kaupungin olevan hänen omistuksiaan (*possessio*), kuuluvan hänen herruuspiiriinsä, vieläpä varsinaisena, absoluuttisena omistuksena eikä läänityksenä. Herra on maansa hallitsija, eikä alamaisten tule esittää ehtoja ja määräyksiä hallitsijalle. Ajatus toistuu useissa keisarillismielisissä teoksissa eri tavoin muotoiltuna.[47] Nämä ajatukset johtivat keisarin myös ristiriitaan paavien kanssa, sillä myös paavit katsoivat maallisen vallan Rooman kaupungissa kuuluvan heille ns. Konstantinuksen lahjoitukseen perustuen.[48]

Puheensa alussa Barbarossa huomauttaa lähetystön puheen röyhkeydestä. Barbarossa myös huomauttaa, että Rooma ei enää ole sama hyveellinen kaupunki kuin muinoin, vaan on menettänyt ylivertaisuutensa ja erinomaisuutensa, joka on siirtynyt uusiin valtakuntiin:

> "On selvää, kuinka ensin aatelistosi voima siirtyi tästä kaupungistamme idän kuninkaalliseen kaupunkiin, ja vuosien kuluessa pieni nälkiintyvä kreikkalainen imi rintojesi ihanuuksia. Sen jälkeen tuli frankki, todellakin sekä nimeltään että asiallisestikin jalosukuinen, ja kaappasi voimallisesti sen vapaasyntyisyyden, joka sinulle oli vielä jäänyt."[49]

Barbarossa – tai puheen muistiinkirjannut Otto Freisinglainen – perustelee tässä oikeuttaan keisariuteen *translatio imperii* -teorialla. Alunperin roomalaisesta historiankirjoituksesta noussut ajatus siitä, kuinka maallinen valta voi siirtyä haltijaltaan uuden valtakunnan omaksi sai keskiajalla uuden merkityksen, kun siihen yhdistettiin Danielin profetian[50] maininnat neljästä maailman valtakunnasta. Otto Freisinglaisen – kuten myöhäisantiikissa kirkkohistorioitsija Orosiuksenkin – mukaan Rooman valta tuli olemaan viimeinen neljästä maailmanvaltakunnasta (*regna*), joiden kautta Jumalan tahto toteutuu maan päällä. Rooman valtakunnalla oli oma tärkeä pelastushistoriallinen merkityksensä, olihan Kristus tullut nimenomaan Rooman kansalaisena maailmaan. *Translatio*-teorian perusteella neljäs, eli Rooman valtakunta jakautui alajaksoihin: ensinnä maailmanvalta, keisarius, oli siirtynyt Roomasta Bysanttiin ja sitten Bysantista frankeille. Osana roomalaista keisarikuntaa tuli näin myös Barbarossan keisarikaudelle sija historian etenemisessä kohti maailmanloppua.[51]

Keisarius ei kuitenkaan tullut frankkien haltuun yksin. Barbarossa nimittäin jatkaa puhettaan Roomalle seuraavasti:

> "Haluatko oppia tuntemaan Rooman muinaisen kunnian? Senaattorisäädyn arvokkuuden? Sotilaskurin? Ritarisäädyn urhoollisuuden ja kurin, puhtaan ja lannistumattoman uskalluksen kohdata vihollinen? Olisivatko ne meidän valtakunnassamme? Kaikki nuo ovat luonamme! Ne kaikki tulivat meille samalla kun keisariuskin. Osaksemme ei tullut pelkkä keisarius. Hyveisiinsä kietoutuneena se saapui ja toi mukanaan koristuksensa. Meillä ovat konsulisi. Meillä on senaattisi. Meillä on sotilaasi. Frankkien ylimystön pitää sinua neuvokkaasti hallita, frankkien ritareiden karkottaa raudalla epäoikeudenmukaisuutesi."

Se, että konsulit ja senaatit ovat nyt saksalaisille siirtyneitä instituutioita, on kommentti Wezelin väitteille senaatin asemasta. Vaaliruhtinaat muodostavat nyt oikean senaatin, joka valitsee hallitsijan.[52] Barbarossa ei myöskään hyväksy Rooman senaatin esittämää näkemystä, että keisarius olisi instituutio, jonka valta perustuu kansalaisilta saatuun oikeutukseen toimia hallitsijana, tai että senaatti ja kansa olisi nostanut keisarit valtaan tai antaisi näille lainsäädäntövallan. Barbarossan mukaan saksalaisylimystön hallussa oleva keisarius ei perustu senaatin lahjaan vaan sotilaallisiin realiteetteihin:

> "Kehuskelet kutsuneesi minut, tehneesi minusta ensin kansalaisen, sitten ruhtinaan, että oli sinun asiasi ottaa minut vastaan.

Jääköön sinun pohdittavaksesi ja viisaiden tuomittavaksi uuden väitteen järjen- ja todenvastaisuus. Palauttakaamme mieliimme viimeaikaisten keisareiden teot; eivätkö jumalaiset (*divi*) ruhtinaamme ja Otto, jotka eivät saaneet *beneficium*ina[53] vaan urhoollisuutensa avulla valtasivat kreikkalaisilta ja langobardeilta Kaupungin ja Italian ja liittivät frankkien maihin. Tämän opettavat Desiderius ja Berengarius, tyrannisi, joita ylistit ja joihin tukeudut hallitsijoinasi. Varmasta lähteestä olemme oppineet, että meidän frankkimme eivät heitä ainoastaan alistaneet ja vanginneet, vaan että he myös vanhenivat ja päättivät päivänsä orjuudessa. Heidän meidän maahamme kätketty tuhkansa on tästä mitä ilmeisin osoitus. Mutta sinä sanot: Tulit kutsustani. Myönnän, minut kutsuttiin. Anna syy, miksi minut kutsuttiin! Viholliset ahdistelivat sinua, etkä kyennyt vapautumaan omin voimin tai velttojen kreikkalaisten avulla. Urhoolliset frankit saapuivat kutsuttuina. Kutsuisin tätä pikemminkin avunhuudoksi kuin kutsuksi. Surkeana anelit onnekasta, heikkona vahvaa, voimattomana voimakasta, pelokkaana turvallista. Tulin tässä mielessä kutsuttuna, jos sitä nyt on kutsuksi sanottava. Tein ruhtinaasta ritarini ja sinut siirsin näihin päiviin asti valtani alaiseksi. Vieköön nuijan Herkuleen käsistä ken voi. Ehkä sen tekee Sisilialainen, johon luotatte? Ajatelkoot äskeisiä esimerkkejä. Vielä ei ole frankkien tai saksalaisten käsi heikko."

Barbarossan keisarikuvassa keskeisiä edeltäjiä eivät siis ole sen paremmin pakanallisen kuin kristillisenkään Rooman keisarit; hän hakee vertailukohteensa frankkivaltakunnasta ja oman maansa historiasta. Barbarossa näkee keisariudessa Kaarle Suuresta alkavan jatkumon aina omaan aikaansa saakka. Barbarossan 29. 12. 1165 pyhimykseksi nostama[54] Kaarle Suuri oli muutoinkin Fredrik Barbarossan identiteetin ja poliittisen ajattelun kannalta keskeinen hallitsija. Barbarossa kertookin eräässä Kaarle Suuren kanonisoinnin jälkeen laaditussa asiakirjassa seuraavansa jumalallisten edeltäjiensä esimerkkiä, ja erityisesti "suurinta ja maineikkainta keisaria" ikäänkuin elämän tapana ja hallitsemisen ohjeena ja pitävänsä häntä aina silmiensä edessä. Kaarle oli merkittävä myös pelastushistoriallisesti, hän oli "tosi apostoli" – kuten ilmeisesti Barbarossakin katsoi olevansa.[55]

Toisaalta tekstikatkelman perusteella näyttää siltä, että Barbarossa tunnusti mahdollisuuden, että keisarius ei aina olisikaan saksalaisten hallussa: on mahdollista, että nousisi joku uusi kansa, joka kykenisi viemään "nuijan Herkuleen käsistä". Reaalipoliittinen tilanne tosin näytti 1150-luvun puolessavälissä siltä, että saksalaisella keisariudella ei ollut vakavasti otettavia kilpailijoita; "pikku kreikkalainen" (*greculus*) ei siihen pysty, saati sitten Sisilian normannit. Näkemys sotilaallisen voiman tärkeydestä hallitsijanvallan perustana esiintyy jo aikaisemminkin saksalaisessa historiankirjoituksessa, erityisesti Widukind Korveylaisella.[56]

46. *Otto*, Gesta Frederici 2,32, s. 350.
47. Esim. Gotifredi Viterbiensis Gesta Friderici I. et Heinrici VI. imperatorum metrice scripta ex editione Waitzii. Monumenta Germaniae. Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum separatim editi [30]. (1870, uusintap. Hannover 1993), v. 169–171.
48. Ks. *Heinrich Appelt*, Die Kaiseridee Friedrich Barbarossas. – Österreichische Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse. Sitzungsberichte, 252. Band, 4. Abhandlung (Wien 1967), s. 22–23. Roomalaiset – tai ainakin Wezel – pitivät paavien näkemykstä "kerettiläisenä satuiluna", ks. *Wibaldus* ep. 404 (s. 542). Ks. myös *Jukka Korpela*, "Konstantinuksen lahjakirja – näkökulma keskiaikaiseen totuuteen", HAik 1/1995, s. 58–66.
49. *Otto*, Gesta Frederici 2,32 (s. 346).
50. Dan 1: 37–40.
51. Otto Freisinglaisen historian aikakausijaosta ks. *Hans-Werner Goetz*, Das Geschichtsbild Ottos von Freising. – Beihefte zum Archiv für Kulturgeschichte 19 (Köln, Wien 1984), s. 139–161. Orosiuksesta ks. *Hans-Werner Goetz*, Die Geschichtstheologie des Orosius. Impulse der Forschung (Darmstadt 1980), s. 71–79.
52. *Schmidt*, s. 153.
53. Tässä näyttää olevan ennakointi Besançonin kiistaan. Samoin tulkitsee *Heinemeyer*, s. 216–217.
54. RI F.I. 1530; Chron.reg. Col. s. 116, teoksessa Chronica regia Coloniensis (Annales Maximi Coloniensis), julk. *Georgius Waitz*. – Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum ex Monumentis Germaniae Historicis [18]. (Hannoverae 1880). Tutkimuskirjallisuudesta ks. erit. *Jürgen Petersohn*, Saint-Denis – Westminster – Aachen. Die Karls-Translatio von 1165 und ihre Vorbilder. – Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters 31 (1975), s. 420–454.
55. MGH D F.I. 502 (s. 432); ks. *Appelt*, s. 26–28.
56. *Schmidt*, s. 153.

Roomalaisten kanssa käydyissä keskusteluissa jää yksi keskeinen hohenstaufien keisari-ideologian piirre vaille laajempaa huomiota, nimittäin keisariuden jumalallinen alkuperä. Tähän lähinnä viitataan maininnoilla "jumalaisiin vanhempiin" tai "edeltäjiin". Keisariuden sakraali luonne tuleekin selvemmin esille paavien kanssa käydyissä keskusteluissa.

Besançon 1157: läänitys vai hyvä teko?

Kysymys keisariksi kruunaamisen luonteesta nousi uudestaan esille vain kaksi vuotta Barbarossan kruunaamisen jälkeen, kun kardinaalilegaatit Rolandus ja Bernardus osallistuivat lokakuussa 1157 keisarin hovipäiville Besançonissa.[57] On jossain määrin epäselvää, mikä oli legaattien matkan tärkein syy; yksi ilmeisimmistä syistä oli kuitenkin Lundin arkkipiispa Eskilin kohtalo. Eskil oli nimittäin otettu Burgundissa panttivangiksi, ja paavi toivoi Fredrik Barbarossan kykenevän vaikuttamaan Eskilin kohtaloon. Roomasta paluumatkalla omaan kirkkoprovinssiinsa ollut Eskil oli kaiken lisäksi Hadrianus IV:n vanha ystävä; he tunsivat toisensa jo tämän kardinaalikaudellaan tekemän Skandinavian legaation ajoilta.[58] Olipa Eskilin kohtalo matkan perimmäinen syy tai ei, keisariuden luonne nousi keskustelun kohteeksi legaattien tuoman Eskilin kohtaloa koskettelevan kirjeen vuoksi. Tarkemmin ottaen kiisteltiin siitä, mitä keisariksi kruunaamisessa tapahtuu: onko keisarikunta paavilta saatu läänitys vai ei? Vai onko kruunaus ainoastaan "hyvä teko", (*bonum factum*) ja onko kyseessä Jumalan vai paavin teko? Kiista syntyi, kun kansleri Rainald Dassellainen (k. 1167) käänsi paavin latinankielisen kirjeen keisarille saksaksi. Tuolloin huomiota herätti yksi virke:

> "Eikä meitä kaduta se, että olemme kaikessa täyttäneet halusi toiveet, vaan olisimme syystäkin iloinneet, jos teidän korkeaarvoisuutenne olisi käsistämme saanut suurempiakin *beneficia*, jos mahdollista, ottaen huomioon, minkälaista etua sinun kauttasi voisi tulla Jumalan kirkon ja meidän osaksemme."[59]

Sana *beneficium* oli moniselitteinen 1100-luvun kielenkäytössä. Sillä saatettiin tarkoittaa joko hyvää tekoa, läänitystä tai prebendaa. Rainald Dassellaisen "kyllin tarkassa käännöksessä", kuten Rahewin sitä kutsui, sana käännettiin läänitykseksi. Täten kirjeessä sanottiin paavin antaneen keisarikunnan läänitykseksi Fredrik Barbarossalle.[60] Ajatus on syvässä ristiriidassa Hohenstaufien keisari-ideologian kanssa; sen mukaanhan keisarius oli Jumalalta saatu tehtävä, ei paavilta. Rainald Dassellaisen tulkinnasta on keskusteltu tutkimuksessa runsaasti. Kirjeen sisältämien muidenkin läänitysoikeudellisten ilmaisujen valossa näyttää kuitenkin selvältä, että Hadrianus IV todella käsitti keisariuden läänitykseksi.[61] Löydämme ni-

57. RI F.I 491. Tärkein lähde on *Rahewin*, Gesta Frederici 3,10–13 (s. 408–420). Tapauksesta on kirjoitettu erittäin runsaasti, ks. erit. *Laudage*, s. 88ff; vanhemmasta tutkimuksesta erityisen tärkeä on *Heinemeyer* 1969.

58. Eskil syntyi noin vuonna 1100 tanskalaiseen aatelissukuun. Hän toimi Roskilden piispana 1134–1137/1138 ja Lundin arkkipiispana 1137/1138–1177. Viimeiset elinvuotensa Eskil vietti Clairvaux'n luostarissa. Eskil oli epäilemättä vuosisatansa merkittävin pohjoismaalainen kirkkoruhtinas. Kardinaali Nikolaus Albanolaisen (tuleva Hadrianus IV) legaatiosta ks. *Arne Odd Johnsen*, Studier vedrørende Kardinal Nikolaus Brekespears legasjon til Norden (Oslo 1945); vrt. kuitenkin *Odd Sandaaker*, Canones Nidrosienses – intermesso eller opptakt? – Historisk tidsskrift (Oslo) 1988, s. 2–37; *Mikko Piippo*, Apostolisella auktoriteetilla määräämme. Paavit, kanonien oikeus ja Skandinavian kirkko 1152–1181. Yleisen historian pro gradu-tutkielma (Helsingin yliopisto, historian laitos 1996), s. 16–36.

59. JL 10304 (= Regesta Pontificum Romanorum ab condita Ecclesia ad annum post Christum natum MCXCVIII, julk. *Philippus Jaffé* ym., I–II, Lipsiae 1885–1888); *Rahewin*, Gesta Frederici 3,11, s. 412.

60. *Rahewin*, Gesta Frederici 3,12 (s. 414); Chron.reg. Colon. s. 94; ks. *Heinemeyer*, s. 174–183.

61. Vanhemmassa tutkimuksessa asiasta vallitsi suuri epäselvyys. Näkemykset jakautuivat kolmeen ryhmään. Yhdet ajattelivat, että paavi tarkoitti alunperin läänitystä, mutta selitti sitten asian parhain päin kiistan noustua (*Laudage*, s. 92–93). Toisten mukaan paavi tarkoitti alunperinkin vain hyvää tekoa, näin esim. *Walter Ullmann*, Cardinal Roland and Besançon. – Miscellanea Historiae Pontificiae 18 (1954), s. 107–125. Kolmansien mukaan paavi valitsi tietoisesti moniselitteisen sanan voidakseen tulkita sitä sittemmin miten haluaa (*Heinemeyer*, s. 197ff; *Simonsfeld*, s. 573). Kokonaan toinen kysymys on sitten se, mitä aikalaiset ymmärsivät termillä *feudum*. Ongelma on noussut keskustelun kohteeksi *Susan Reynoldsin* teoksen myötä, ks. *Susan Reynolds*, Fiefs and Vassals. The Medieval Evidence Reinterpreted (Oxford 1994).

mittäin muualtakin viitteitä siihen, että kuuriassa käsitettiin herra–vasalli-suhteen syntyneen keisarin kruunausseremoniain yhteydessä. 1150-luvulla oli eräässä Lateraanipalatsin kappelissa nähtävissä fresko, jossa esitetään kolme episodia Lothar III:n keisariksi kruunaamisesta vuonna 1133.[62] Tieto kuvasta oli kantautunut saksalaistenkin tietoon,[63] ja erityisesti heitä ärsytti kuvaan ilmeisesti jälkikäteen liitetty säepari, joka kertoi mitä kuvasarjassa tapahtuu: "Kuningas astuu porttien eteen, vannoo Rooman privilegiot; // Sitten hänestä tulee paavin vasalli, ja hän ottaa tarjotun kruunun."[64]

Runon eri osien yhteydestä kuvan eri osiin on keskusteltu vuosikymmenien ajan. Ilmaisu "sitten hänestä tulee paavin vasalli" (*post homo fit pape)* saattaa liittyä kahteenkin eri kohtaan kuvassa. Johannes Laudage pitää todennäköisimpänä, että mieheksiotto, *hominium*, kuvataan kuvasarjan keskellä, jossa kuvataan rauhan suudelma. Myös kolmas kuva voisi esittää läänitysseremoniaa, mikäli nykypäiviin saakka säilynyt 1500-luvun kopio oletetaan epätarkaksi.[65] Meidän kannaltamme keskeistä on kuitenkin se, että saksalaisten keskuudessa tiedettiin, että kuuriassa keisarin ja paavin suhde rinnastettiin vasalliussuhteen kanssa.

Palatkaamme Besançoniin. Rainald Dassellainen näyttää olleen oikeassa tulkitessaan, että paavi todella tarkoitti läänitystä ilmaisulla *beneficium* ja että paavi tällä ilmaisulla pitää asemaansa keisaria korkeampana. Tätä tulkintaa keisarillisissa joukoissa ei selvästikään voitu hyväksyä. Fredrik Barbarossa julkistikin lokakuussa 1157 pian välikohtauksen jälkeen kiertokirjeen.[66] Jo sen alku menee suoraan asiaan:

> "Koska jumalainen valta, josta kaikki mahti taivaassa ja maassa on peräisin, on antanut meille, voidellulleen, kuningaskunnan ja keisarikunnan hallittavaksi ja määrännyt, että kirkkojen rauha on säilytettävä keisarillisin asein..."

Keisari kuvaa tämän jälkeen paavin keisariutta koskevia näkemyksiä jumalattomiksi ja kaikesta totuudesta tyhjiksi. Ne loukkasivat hänen mukaansa sekä keisarillista majesteettia että läsnäolleita ruhtinaita. Barbarossa jatkaa vielä seuraavasti:

> "Ja koska kuningas- ja keisarikunta kuuluvat meille ruhtinaiden vaalin vuoksi, saatuna yksin Jumalalta, joka poikansa Kristuksen kärsimyksessä alisti maailman kahden tarpeellisen miekan hallittavaksi, ja koska Pietari kertoi maailmalle tästä opista: 'pelätkää Jumalaa, kunnioittakaa kuningasta', kuka vain sanookin meidän saaneen keisarin kruunun paavilta läänityksenä, on Jumalan säädösten ja Pietarin opin vastainen ja syyllistyy valheeseen."

Näyttääkin siltä, että Barbarossaa ei paavin kruunajaistulkinnassa kiusannut niinkään läänitysoikeudellinen tulkinta kuin paavin aseman korostaminen. Barbarossan poliittisessa ajattelussa paavilla ei ollut sijaa keisarin ja Jumalan välillä; kahden miekan opin mukaisesti keisari ja paavi kuuluivat samalle tasolle, molemmat suoraan Jumalan alaisina.[67]

Paavi Hadrianuksen kirje *Quotiens aliquid* Saksan piispoille[68] esitti niinikään nä-

62. Kuva on säilynyt ainoastaan uuden ajan alussa tehtynä jäljennöksenä, Biblioteca Apostolica Vaticana, Cod. Barb. Lat. 2738, 104v–105r, julk. esim. *Laudage* s. VI; *Maccarrone,* s. 25.
63. *Rahewin*, Gesta Frederici 3,12, s. 416; Chron. regia Colon. s. 93–94 mukaan Barbarossa vaati kuvaa tuhottavaksi. Kaikki eivät selvästikään tunteneet kuvan sisältöä tarkoin, vaikka tiesivät sen olemassaolosta, sillä Gerhoch Reichersberglainen kertoo, että kuvassa keisari esitetään paavin marsalkkana, ks. *De quarta vigilia noctis*, Monumenta Germaniae Historica. Libelli de Lite 3, julk. *Ernestus Sackur* (Hannoverae 1897), s. 511–512. Toisaalla Gerhoch kertoo kuuriassa olevan kuvia, joissa kuninkaat tai keisarit esitetään paavin vasalleina, *De investigatione Antichristi* I, 72, Monumenta Germaniae Historica. Libelli de Lite 3, julk. *Ernestus Sackur,* s. 393. Ks. *Laudage,* s. 51–54; *Heinemeyer* s. 183–197.
64. *Rahewin*, Gesta Frederici 3,12, s. 416.
65. *Laudage,* s. 53.
66. RI F.I 492; MGH DF.I. 186 = *Rahewin*, Gesta Frederici 3,13, s. 418–420.
67. Ks. *Heinemeyer,* s. 206. Fredrik Barbarossa viittasi oppiin kahdesta miekasta jo kirjeessään paavi Eugeniukselle v. 1152, MGH DF.I 5.
68. JL 10321, julk. MGH Const. 1, 166, s. 232–233, teoksessa Monumenta Germaniae Historica. Series Legum. Constitutiones et acta publica imperatorum et regum inde ab a. DCCCCXI usque ad a. MCXCVII [911–1197], julk. *Ludwig Weiland* (Hannoverae 1893) = *Rahewin*, Gesta Frederici 3,19, s. 430–434.

kemyksensä Besançonin tapahtumista. Tässä kirjeessä paavi kritikoi Rainaldin käännöstä sanalle *beneficium*. Paavin yritys saada saksalaispiispat ja -ruhtinaat kannalleen epäonnistui virheellisen tilannearvion vuoksi.[69] Alkuvuodesta 1158 piispat päättivät yhteisestä vastauskirjeestä paaville asettuen keisarin kannalle. He kritikoivatkin paavia sanavalinnan kaksiselitteisyydestä.[70] Piispat liittivät kirjeeseensä myös viestin Barbarossalta, joka esittää tässä näkemyksensä siitä, kuinka hänen tulee hallita ja kuinka hän on saanut kruununsa:

> "On kaksi asiaa, joiden avulla meidän tulee hallita keisarikuntaamme: keisareiden pyhien lakien ja edeltäjiemme ja isiemme hyvien tapojen mukaisesti. Näitä rajoja emme halua emmekä voi ylittää; emme hyväksy mitään, joka ei ole näiden kanssa sopusoinnussa. (Mutta) mieluusti osoitamme isällemme kuuluvaa kunnioitusta."[71]

Keisarin toiminnan perustan muodostivat siis hänen mukaansa lait ja perinnäistavat. Paaville hän suostui osoittamaan kunnioitusta, mutta vain hengellisenä päämiehenä, jolla ei saanut olla vaikutusvaltaa keisarikunnan maalliseen hallintoon.[72] Muotoilu perustuu paavi Gelasius I:n kuuluisaan kirjeeseen keisari Anastasiukselle (494).[73] Tämän jälkeen Fredrik esittää näkemyksensä keisarikruunun saamisesta:

> "Katsomme keisarikuntamme vapaan kruunun ainoastaan Jumalalta saaduksi läänitykseksi (*beneficium*); muistamme Mainzin arkkipiispan äänestäneen vaalissa ensimmäisenä, sitten muiden ruhtinaiden järjestyksessä. Kuninkaallisen voitelun muistamme saaneemme Kölnin arkkipiispalta, ylemmän eli keisarillisen voitelun paavilta. Mitä muuta tämän lisäksi onkaan, on ylimääräistä ja pahasta."[74]

Barbarossan mukaan keisarius on siis Jumalalta saatu läänitys. Kuitenkin keisarin henkilön valinta perustuu vaaliruhtinaiden suorittamaan valintaan, jota seuraa voitelu ensinnä kuninkaaksi, sitten keisariksi. Tässä katkelmassa paavin ja Kölnin arkkipiispan asemat ovat rinnasteisia, eikä sen paremmin Kölnin kuin Roomankaan piispalle myönnetä erityistä oikeutta kieltäytyä keisariksi vihkimisestä, joka ilmeisesti Barbarossan näkemyksen mukaan oli puhtaasti kirkollis-sakramentaalinen seremonia, kun taas kuuria piti tätä oikeutta luovana toimena.[75]

Konfliktin loppu on kiinnostava lähinnä tapahtumahistorian kannalta. Kesällä 1158 Hadrianus IV ilmoitti, että hän kyllä tiesi, että Saksassa sana *beneficium* tarkoittaa läänitystä, mutta hän käytti sitä merkityksessä *bonum factum*, hyvä teko. Hän myös selitti, että feodaaliterminologian sana *conferre* on tässä ymmärrettävä tarkoittamaan samaa kuin neutraalimpi *imponere*. Näin paavi ainoastaan kruunaa kuninkaan keisariksi eikä anna läänitystä. Hadrianus IV siis tosiasiallisesti hyväksyi Fredrik Barbarossan näkemyksen keisariuden luonteesta.[76] *Friedrich Kempf* puolestaan tulkitsee, että Hadrianus onnistui näin kiertämään konfliktin luopumatta ajatuksesta, että paavilla on valinnanvapaus asiassa. Kuurian ei myöskään tarvinnut luopua siitä keskeisestä ajatuksestaan, että keisarin kruunaus (eikä kuninkaanvaali) on keskeinen konstitutiivinen tapahtuma.[77]

Tulkinnat keisariudesta

Fredrik Barbarossan kruunausta käsittelevissä keskusteluissa ja siitä kirjoitetuissa kuvauksissa huomio kiinnittyy siihen näkemysten

69. *Heinemeyer,* s. 206.
70. MGH Const. 1, 167, s. 233–234 = *Rahewin*, Gesta Frederici 3,20, s. 434–438.
71. MGH Const. 1, 167 s. 233.
72. *Heinemeyer,* s. 208.
73. JK 632. Muotoilussa on vaikutteita myös muusta kanonisesta oikeudesta, ks. *Walter Ullmann*, Über eine kanonistische Vorlage Friedrichs I. – Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonistische Abteilung 46 (1960), s. 430–433.
74. MGH Const 1, 167, s. 233.
75. *Friedrich Kempf (S.J).*, Der 'favor apostolicus' bei der Wahl Friedrich Barbarossas und im deutschen Thronstreit, teoksessa Speculum Historiale. Geschichte im Spiegel von Geschichtsschreibung und Geschichtsdeutung, toim. Clemens Bauer, Laetitia Boehm ja Max Müller (München 1965), s. 469–478, erit. s. 471–472.
76. RI 555; JL 10386, julk. MGH Const. 1, 168 (s. 234–235); Ks. *Heinemeyer,* s. 213–216; *Laudage,* s. 92–93.
77. Ks. *Kempf,* s. 472.

moninaisuuteen, joka vallitsi niinkin keskeisen kysymyksen kuin keisariuden luonteen osalta. Nämä näkemykset formuloitiin lähinnä oikeustieteen (sekä roomalaisen ja kanonisen että myös läänitysoikeuden) sekä teologian kielillä, mikä onkin varsin luonnollista: teologia ja oikeustiede olivat ne opinharjoituksen alat, joilla tavattiin käsitellä politiikaksi kutsuttavia kysymyksiä. Näkemysten argumentoinnissa puolestaan käytettiin usein apuna historiallisia ennakkotapauksia; ennakkotapaukset myös toimivat perusteluina seremonioille ja symboliselle toiminnalle.

Vaikka kruunajaistapahtumia tai poliittisen historian kaikkia käänteitä ei voida rekonstruoida täsmällisesti, voidaan aikalaistulkintoja tutkimalla saada keisariuden luonteesta paljon enemmän selville kuin jos meille olisi säilynyt yksi tarkasti tapahtumasarjan muistiinmerkitsevä kertova lähde. Ristiriitaiset tulkinnat kertovat tapahtuneen merkityksistä enemmän kuin yksikään yksittäinen "totuudenmukainen" lähde; keskiajallakaan ei ollut yhtä yhtenäistä käsitystä siitä, mitä keisarius on, mihin se perustuu ja mikä keisarin asema maailmassa on.

Notes on the contents

■ This issue of the Historical Journal takes as its main theme the legitimation of the power of a new emperor. The death of the reigning emperor created a power vacuum and raised an important question: who was to be chosen to succeed the dead ruler, and how was the successor's assumption of power to be legitimised? Maijastina Kahlos, Jeanette Lindblom and Mikko Piippo discuss the development of the legitimation process in the Roman Empire, Byzantium and medieval Western Europe. The traditions of emperorship created by the Roman Empire lived on in both East and West. The transfer of power was symbolised by the funeral of the dead emperor and the coronation of his successor. The new ruler used these ceremonies to legitimise his own assumption of power. (Maijastina Kahlos, *Keisarista jumalaksi – Rooman keisarin apoteoosi* / 'From Emperor to God – the deification of the Roman Emperor'; Jeanette Lindblom, *Corippus ja Justinus II:n valtaannousu – keisari 500-luvun Bysantissa* / 'Corippus and the rise to power of Justin II – the Emperor in 6th-century Byzantium'; Mikko Piippo, *Fredrik I Barbarossa – keisari paavin, senaatin vai jumalan armosta?* / Frederick I (Barbarossa) – Emperor by the grace of Pope, Senate or God?)

In this issue of the Journal we also feature Pekka Masonen's article on medieval European contacts with Africa. (*Kultaa, kristittyjä ja koirankuonolaisia: Euroopan ja Afrikan kohtaamisia keskiajalla* / 'Gold, Christians and primitive brutes: the meeting of Europe and Africa in the Middle Ages')

(*Translation: Brian Fleming*)